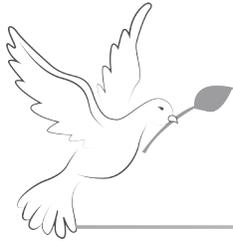


โครงการศึกษาองค์ความรู้ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา*
A Project to Study of Body of Knowledge on Public Welfare
in Buddhist Scriptures



วุฒินันท์ กันทะเตียน

Wutthinant kantatian

มหาวิทยาลัยมหิดล

Mahidol University, Thailand.

Corresponding Author. Email: Wutthinant.kan@mahidol.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ 2) ศึกษาแนวทางปฏิบัติ และการดำเนินกิจกรรมด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ และ 3) วิเคราะห์องค์ความรู้ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเอกสารเน้นศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาและเอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย พบว่า แนวคิดด้านสาธารณสุขสงเคราะห์นั้นปรากฏครั้งแรกเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสกับอรหันตสาวก จำนวน 60 องค์ ซึ่งพุทธพจน์นั้นมีลักษณะเป็น “ปฏิญญาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” ทั้งนี้ แนวคิดดังกล่าวมีฐานมาจากพุทธธรรมและพุทธบัญญัติเป็นสำคัญการปฏิบัติงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ยึดตามแนวทางแห่งสังคหวัตถุ 4 สำหรับองค์ความรู้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ด้านหลัก ได้แก่ 1) ด้านที่เป็นแนวคิดหลักการสำคัญที่สะท้อนถึงอุดมการณ์ และบุคคลต้นแบบ และ 2) ด้านที่เป็นแนวทางปฏิบัติที่เชื่อมโยงกันระหว่างหลักการและวิธีการปฏิบัติซึ่งไม่ได้แยกขาดออกจากกัน งานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะคือควรมีการจัดเวทีระดมความรู้เพื่อให้เกิดความชัดเจนในบทบาทหน้าที่ การพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาในฐานะผู้ทำงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์

คำสำคัญ: องค์ความรู้ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์; คัมภีร์พระพุทธศาสนา

*Received January 18, 2020; Revised February 1, 2020; Accepted February 20, 2010

Abstract

This research aims 1) to study the concept of public welfare 2) to gain knowledge and operational approach about public welfare and 3) to analyze the knowledge of Buddhism that is related to public welfare. This paper examines Buddhist scriptures and related documents as data sources.

The result shows that the concept of public welfare originated in Buddhism when the Buddha communicated to 60 Arahants through his word that was called “Declaration of Buddhism for society”. Its idea was based on the Doctrine and the Discipline. In Buddhist approach, four bases of social solidarity (Sangahavatthu) is the basic principle of public welfare. In addition, the body of knowledge on public welfare consists of 2 main keys as follows 1) the concept and the ideal that reflect ideology and role model and 2) the doctrine of public welfare is apparently linked between a principle and a practice principle. The research suggests that it should have brainstorming to make the Buddhist monks clear their roles in developing society as public welfare workers.

Keywords: Body of knowledge on public welfare; Buddhist scriptures

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่อุบัติขึ้นเพื่อคนหมู่มาก ดังปรากฏชัดจากเหตุการณ์เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงส่งพระสงฆ์สาวกชุดแรก จำนวน 60 องค์ไปประกาศพระศาสนา ซึ่งภิกษุสงฆ์เหล่านั้นล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น และเป็นพุทธดาร์สที่สะท้อนภารกิจแรกของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ที่ไม่เพียงมุ่งสงเคราะห์อนุเคราะห์เฉพาะหมู่สงฆ์ด้วยกันเท่านั้น แต่ยังรวมถึงทวยเทพด้วย โดยพิจารณาจากพุทธพจน์รับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์ และเพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลและเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์”(Thai Tipitakas: 4/32/32; 10/51/44; 15/428/148) และยังคงตรัสไว้เป็นพันธกิจครั้งสุดท้ายสำหรับพระสงฆ์สาวกที่จะปฏิบัติสิ่งใดก็ตาม ให้ปฏิบัติด้วยความไม่ประมาท(Thai Tipitakas: 10/107/119; 15/620/219)

ภารกิจเบื้องต้นดังกล่าวพระพุทธโฆสจารย์ ซึ่งเป็นพระอรรถกถาจารย์ชาวพุทธคยา ได้รจนาขยายความชัดเจนว่างานพระศาสนาคืองานเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็งานที่ผ่านมา งานที่กำลังดำเนินการหรือที่จะทำต่อไปในอนาคต ดังบทธรรมตอนหนึ่งว่า “...ท่านทั้งหลายจงยกย่องพระสัทธรรมอย่างจริงใจ ... พึงปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นด้วย เพราะงานศาสนาที่ทำแล้วในอดีต ควรจะทำในอนาคต[และ/หรือ] กำลังทำอยู่ในปัจจุบัน เป็นหน้าที่อันแท้จริง” (Nanothayapakon, 1991) นั้นหมายความว่าพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่สร้างจิตสำนึกให้พระสงฆ์สาวกคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม แม้การถือปฏิบัติตามพระวินัยของพระสงฆ์สาวกก็เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่คนรุ่นหลังด้วย ดังแนวปฏิบัติของพระมหากัสสปเถระที่แม้จะอายุมาก แต่ก็ยังคงครองผ้าจีวรด้วยผ้าบังสุกุลที่หนักไม่สบายตัว แต่ก็ถือปฏิบัติยินดีปฏิบัติเพราะจะเป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นหลัง (P.A. Payutto, 2016)



จากพุทธพจน์และอรรถาธิบายข้างต้น สะท้อนได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ไม่ได้แยกตัวออกจากสังคม จึงปรากฏบทบาทของพระพุทธองค์ และบทบาทของพระสงฆ์สาวกในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหลายแห่ง เฉพาะพระพุทธองค์นั้นทรงมีพระอุปนิสัยแห่งความคิดอนุเคราะห์สงเคราะห์ เพื่อส่วนรวมมาตั้งแต่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ดังเรื่องเล่าในจริยาปิฎกว่ามหาบุรุษเอกพระองค์นั้นจะมีปกติมีพระอัชฌาศัยแห่งกรุณา มีพระทัยน้อมดิ่งไปในพระกรุณา ปราธนาจะเปลื้องทุกข์สรรพสัตว์ สละพระวรกายได้ (Pali Commentary: 356/333) แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะมีเป้าหมายสูงสุด คือการสงเคราะห์อนุเคราะห์ให้ถึงขั้นบรรลुरुธรรมคือพระนิพพาน แต่การสงเคราะห์เพื่อพัฒนาชีวิตของสามัญชนก็ควรดำเนินควบคู่กันไปด้วย โดยทำให้ถูกต้องเหมาะสมเมื่อพิจารณาการสงเคราะห์อนุเคราะห์ในเชิงปฏิบัติ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีแนวทางการปฏิบัติที่หลากหลาย แต่อาจรวมได้ 2 ประเภทใหญ่ คือ 1) สงเคราะห์อนุเคราะห์ด้วยอามิสวัตถุสิ่งของ-อามิสานุคหะ 2) สงเคราะห์อนุเคราะห์ด้วยธรรมธัมมานุคหะ (Pali Commentary: 158/129; 218/282; 107/384) หรือจะเรียกว่าการสงเคราะห์อนุเคราะห์ด้วยอามิสทาน และธรรมทานก็ได้ (Pali Commentary: 107/384) การสงเคราะห์อนุเคราะห์จึงแสดงออกในรูปแบบใหญ่ ๆ ที่สะท้อนการสงเคราะห์ทั้ง 2 แบบดังกล่าวแล้ว เช่น คราวเกิดภาวะข้าวยากหมากแพง (ทุพภิกขภัย) ในเมืองเวสาลี เกิดภัย 3 อย่าง คือ 1) ทุพภิกขภัย 2) อมนุสสภัยและ 3) โรคภัยพระพุทธองค์พร้อมพระสงฆ์สาวกไปโปรดเพื่อดับอุปัทวันตรายเหล่านั้นโดยการสวดพระปริตร พระอานนทน์ำบาตรของพระพุทธองค์ไปตักน้ำและปะพรมไปทั่วเมืองจนอุปัทวต่าง ๆ หายไปหมดสิ้นบ้านเมืองเป็นปกติสุขดังเดิม(Pali Commentary: 1/7) หรือในกรณีที่พระพุทธองค์เสด็จไปดูแลพระปุตติคตตีสสเถระซึ่งป่วยด้วยพระองค์เองพระเถระรูปนี้ล้มป่วยจนกระทั่งร่างกายเน่าพองเป็นตุ่ม ๆ ทั่วร่างกาย ในขณะที่พระสงฆ์ด้วยกันทอดทิ้งไปหมด แต่พระพุทธองค์กลับทรงตม่น้ำ ใส่น้ำ ใช้น้ำร้อนเช็ดถูดูแล (Pali Commentary: 2/145) และมีรูปแบบการสงเคราะห์อนุเคราะห์ในความหมายอื่น เช่น การสงเคราะห์ในด้านการศึกษา การให้โอกาสดังปรากฏอยู่ในคัมภีร์ให้เห็นเป็นร่องรอยที่ควรพิจารณา เช่น ครั้งหนึ่ง ขณะที่พระสารีบุตรกำลังเดินบิณฑบาตได้พบเด็กกำพร้าอดโซ่ และกำลังเที่ยวเร่ร่อนหาเศษอาหารเก็บกิน เมื่อท่านพบเห็นแล้วจึงเกิดความสงสาร จึงชวนมาบวชเณร และให้ศึกษาธรรมวินัย (Pali Commentary: 2/1; 1/245) หรือหากพิจารณาในแง่หลักคำสอน พระพุทธศาสนาสอนให้คนเป็นมิตรต่อกันและกัน ยึดเหนี่ยวประสานจิตใจกันไว้ด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งหมวดหนึ่ง มีที่มาในบาลีหลายแห่ง (Thai Tipitakas: 11/140/167; 267/244; 21/32/42) อันเป็นนัยแสดงได้ว่าพระพุทธศาสนาสอนให้ปฏิบัติตน นำตนเข้าไปสมาน (สมานตตต) ให้เข้ากับคนอื่น ร่วมการร่วมงาน ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน(Pali Commentary: 2/145) หรือแนวคิดสำคัญจากชาดก เช่น ในอนนุโสจยชาดกที่เตือนมโนธรรมสำคัญในมนุษย์ดังที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงอ้างว่า “เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ควรเกื้อกูลกัน”(The Public Welfarecommittee, 2018; Thai Tipitakas: 27/613/415;) พระสงฆ์สาวกจึงสัมพันธ์กันทั้งหมู่สงฆ์และประชาชน โดยสัมพันธ์กันในแง่การให้ ในขณะที่ประชาชนให้อามิส หรือให้วัตถุสิ่งของ พระสงฆ์ก็ให้ธรรม คือให้ความรู้ความเข้าใจในความจริง ความถูกต้องดีงาม (P.A. Payutto, 2016)

การทำฐานะของพระสงฆ์ที่แสดงออกเชิงสังคมนี้ เป็นภารกิจที่พระสงฆ์ปฏิบัติด้วยยึดหลักประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างแท้จริง แม้ในสมัยพุทธกาลจะไม่ปรากฏคำว่าพระสงฆ์นักพัฒนามากก็ตาม แต่การทำงานของพระสงฆ์สาวกก็สื่อสารไปในทิศทางนั้น พระสงฆ์จะทำงานเพื่อมุ่งประโยชน์สุข ดังที่ชลวิทย์ เจริญจิตต์ ศึกษาพบว่าพระ

สงฆ์นักพัฒนา ทำงานบนหลักการและมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาประชาชนและสังคม โดยยึดปณิธานคือสร้างความสุขจากการเป็นผู้ให้และเสียสละ ในขณะที่เดียวกันก็เสริมหนุนให้ประชาชนตั้งตนอยู่บนพุทธธรรมคือสัมมาอาชีวะและสังคหวัตถุ 4 (Jearajit, 2014)

จากตัวอย่างของแนวคิดและบทบาทแสดงออกด้านสงเคราะห์อนุเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ชี้ได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่พึงพิงพำนักแก่คนทุกชนชั้น ในสถานการณ์ที่เป็นทั้งปกติและวิกฤตภัยอื่น ๆ โดยมีพระพุทธองค์ทรงเป็นบุคคลต้นแบบรวมถึงพุทธสาวกตั้งแต่ครั้งพุทธกาล พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่ไม่ได้มุ่งเพียงประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น

การสงเคราะห์ในรูปแบบต่างๆ ก็เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตและปัญญาดังตัวอย่างเบื้องต้นนั้นเมื่อพิจารณาตามกรอบการดำเนินงานสำหรับการจัดการสาธารณสุขสงเคราะห์เพื่อสังคมที่ยั่งยืนตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2560-2564 ของคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม การทำงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์นั้นก็มีลักษณะเดียวกันคือเป็นไปเพื่อพัฒนาศักยภาพทั้งด้านกายและใจ นัยหนึ่งคือเพื่อยกระดับการพัฒนางาน เพื่อสังคมที่ยั่งยืนการรวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ในพื้นที่รูปแบบต่างๆ เป็นแนวทางหนึ่งของการยกระดับงานนั้น(The Public Welfarecommittee, 2018) การศึกษางานสาธารณสุขสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจึงถือว่าเป็นงานที่สนองต่อแนวทางดังกล่าวด้วยโดยเน้นย้ำการปฏิบัติงานสาธารณสุขสงเคราะห์ใน 4 รูปแบบ คือ 1) การสาธารณสุขสงเคราะห์แบบสงเคราะห์ ซึ่งเป็นการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์เบื้องต้น การช่วยเหลือปัจจัยยังชีพชั่วคราวรวมถึงให้ขวัญกำลังใจ 2) การสาธารณสุขสงเคราะห์แบบเกื้อกูล คือการให้การอนุเคราะห์ที่พุทธศาสนสถานหรือวัดเพื่อร่วมสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ชุมชน 3) การสงเคราะห์แบบพัฒนา โดยใช้ธรรมะเป็นแนวทางประยุกต์ต่อยอดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม 4) การสงเคราะห์แบบบูรณาการที่ต้องอาศัยความร่วมมือกับบุคคลหลายฝ่ายและความรู้หลายแขนงเชิงสหวิทยาการ (The Public Welfarecommittee, 2018) ทั้งนี้ก็เพื่อยังประโยชน์แก่พหุชนหรือเป็นประโยชน์แก่สาธารณะ

ดังนั้น ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งมีข้อมูลที่ปรากฏทั้งโดยตรงและอาจใช้การตีความประกอบเพื่อให้เห็นลักษณะการดำเนินกิจกรรมด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ที่พบในคัมภีร์หลายแห่งและหลายประเภท ซึ่งผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ ตีความเนื้อหาเหล่านั้นเพื่อสะท้อนถึงกำเนิดแนวคิดสำคัญ รวมถึงวิธีการปฏิบัติดำเนินการด้านสงเคราะห์อนุเคราะห์ทั้งในระดับพระสงฆ์ต่อพระสงฆ์ พระสงฆ์ต่อบุคคลทั่วไปโดยยึดต้นแบบปฏิบัติจากพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก เพื่อเป็นชุดข้อมูลพื้นฐาน หรือเป็นองค์ความรู้สำหรับเทียบเคียงการปฏิบัติงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ไทยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาแนวคิดด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาแนวทางปฏิบัติและการดำเนินกิจกรรมด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
3. เพื่อวิเคราะห์องค์ความรู้ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการและขอบเขตการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยออกแบบให้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research)

2. ข้อมูลหลัก ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์สำคัญอื่นๆ
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยวิธีการสืบค้นจากพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ (BUDSIR VI for Windows) พัฒนาโดยมหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งบรรจุข้อมูลพระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พิมพ์โดยสำนักพิมพ์การศาสนา อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์ วิเสสบาลีอักษรไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งข้อมูลเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษาวิเคราะห์
4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการเรียงเรียง จัดกลุ่มข้อมูลจับประเด็นและวิเคราะห์แนวคิดด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ แนวทางปฏิบัติและการดำเนินกิจกรรมด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ตามกรอบแนวคิดการวิจัยครั้ง คือ 1) สาธารณสงเคราะห์ในมิติสงเคราะห์ 2) สาธารณสงเคราะห์ในมิติเกื้อกูล 3) สาธารณสงเคราะห์ในมิติพัฒนา 4) สาธารณสงเคราะห์ในมิติบูรณาการ พร้อมสรุปเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์เนื้อหา
5. สรุปและนำเสนอผลวิจัย ผู้วิจัยสรุปและนำเสนอข้อมูลเป็นความบรรยาย ประกอบแผนภาพเพื่ออธิบายสรุปเนื้อหาหรือใจความสำคัญตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา รวมถึงสรุปเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและข้อเสนอแนะที่ควรศึกษาต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 แนวคิดด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า แนวคิดการสาธารณสุขสงเคราะห์ดั้งเดิมปรากฏครั้งแรกเมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าตรัสกับอรหันตสาวกจำนวน 60 องค์ โดยพุทธพจน์นั้นมีใจความในลักษณะเป็น “ปฏิญญาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” กล่าวคือ ตรัสให้พระสงฆ์สาวกจาริกเผยแผ่เพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก ซึ่งถือได้ว่าเป็นภารกิจหรือพันธกิจสำหรับพระสงฆ์สาวกที่ถือปฏิบัติมาแต่พุทธกาล โดยความหมายแล้ว งานสาธารณสุขสงเคราะห์เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ ทั้งโดยการให้กำลังกาย กำลังสติปัญญา ทักษะความสามารถในด้านต่างๆ เพื่อดำเนินกิจการให้เกิดประโยชน์ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคม ซึ่งครอบคลุมการปฏิบัติในลักษณะต่างๆ คือการสาธารณสุขสงเคราะห์ที่ปฏิบัติบนฐานแห่งความเมตตาและกรุณา การปฏิบัติเพื่อบุคคลอื่นประดุจบิดามารดาารักษาคุ้มครองบุตร-ธิดาของตน เป็นสิ่งที่ผู้กระทำลงมือทำแล้วต้องไม่มีผลกระทบต่อกันหรือสิ่งที่ทำแล้วเป็นแบบอย่างให้คนรุ่นหลังยึดถือและนำไปปฏิบัติต่อได้ หรือเป็นลักษณะของคำแนะนำชี้ทาง คือแนะนำให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรมความดี แนะนำทำให้เกิดสติปัญญาตามแนวอริยสัจ 4 เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาวีชีวิตได้ และเป็นไปตามหลักการสำคัญที่ว่าด้วยการดำรงชีพของพระสงฆ์ที่ต้องพึ่งพากัน หมายถึงบรรพชิตกับคฤหัสถ์ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันตามพระบาลีที่ว่า “อุโฆ อณโณณณินิสสิตา” (Pali Tipitakas: 25/287/324) และตระหนักถึงการใช้ชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น ตามพระบาลีที่ว่า “ปรปฏีพพธา เม ชิวิกา” (Pali Tipitakas: 24/48/91)นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงการทำหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นฐานแห่งความดำรงมั่นแห่งพระศาสนาเพื่อเป็นที่พึ่งทางปัญญาแก่สาธุชน โดยมีเป้าหมายสำคัญคือเพื่อมุ่งประโยชน์ส่วนรวม เพื่อคนหมู่มา (พหุชน) ดังนั้น แนวคิดและหลักการสำคัญของสาธารณสุขสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จึงแบ่งได้เป็น 2 ด้าน ดังนี้

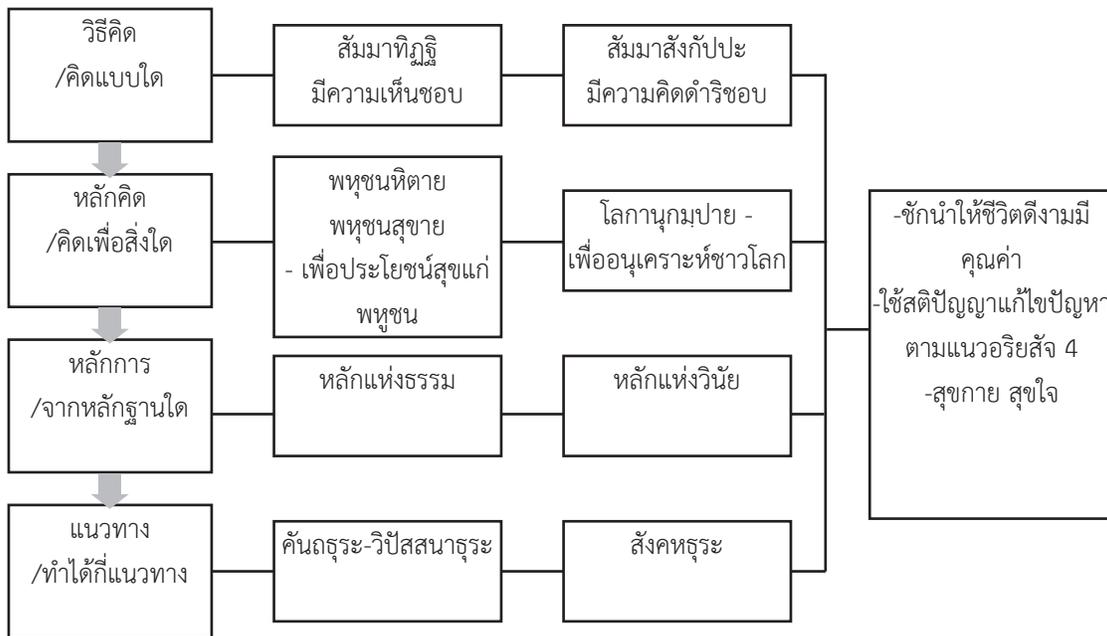
ด้านแรก การสาธารณสุขสงเคราะห์สะท้อนมาจากแนวคิดซึ่งมีฐานมาจากพุทธธรรม โดยแบ่งออกเป็นพุทธธรรมส่วนที่เป็นคุณธรรมหลัก และคุณธรรมเกื้อกูล โดยคุณธรรมหลักยังสามารถแบ่งออกเป็น (ก) คุณธรรม



หลักฝ่ายเนื่องหนุนด้านใน ได้แก่ พรหมวิหาร 4 และ (ข) คุณธรรมหลักฝ่ายแสดงออก ได้แก่ สังคหวัตถุ 4 นอกจากนี้ยังมีคุณธรรมแวดล้อมหรือคุณธรรมเกื้อกูลสนับสนุนหลักสังคหวัตถุ 4 หลายหมวด อาทิ การปฏิบัติตามหลักทศ 6 ที่พระสงฆ์สาวกจะต้องแสดงบทบาทในแง่การอนุเคราะห์ การชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ คุณธรรมหลักฝ่ายเนื่องหนุนภายในที่เรียกว่าพรหมวิหารนี้จึงสามารถกล่าวได้ว่าเป็นหลักธรรมที่เป็นหลักการสำคัญ คือเป็นคุณธรรมที่หนุนหลังให้เกิดการแสดงพลังออกมา โดยแสดงออกเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์สาธารณะในรูปแบบต่างๆ ทั้ง 4 รูปแบบ หรือเป็นคุณธรรมที่ส่งผลในเชิงปฏิบัติเป็นหลักการที่พระสงฆ์สาวกนำไปสู่การปฏิบัติ คือสงเคราะห์ช่วยเหลือทั้งในหมู่สงฆ์ด้วยกันเองและสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชนทั่วไป

ด้านที่สอง การสาธารณสุขสงเคราะห์ที่สะท้อนมาจากพุทธวินัย โดยพิจารณาจากหลักการ 2 ด้าน คือ 1) ด้านที่เป็นจริยวัตรของพระอริยสงฆ์ที่เป็นต้นแบบ และ 2) ด้านที่เป็นพุทธบัญญัติที่พระพุทธองค์ทรงวางเป็นหลักการไว้โดยเฉพาะการให้พระสงฆ์สาวกคำนึงถึง “ศีล” ที่เมื่อจะอนุเคราะห์สงเคราะห์ศฤงษณ์แล้วต้องไม่ผิดหรือไม่คลาดเคลื่อนไปจากหลักการแห่งพระวินัย

ดังนั้น แนวคิดด้านสาธารณสุขสงเคราะห์จึงบ่งบอกถึงวิธีคิดนั่นเอง และเป็นวิธีคิดแบบสัมมาทิฐิ คือมีความเห็นชอบ วิธีคิดแบบสัมมาสังกัปปะ คือมีความดำริชอบที่มุ่งประโยชน์สุขแก่ส่วนรวมเมื่อเกิดการปฏิบัติขึ้น การปฏิบัติ นั้นจะอยู่ในรูปแบบของคันถุระ หรือวิปัสสนาธุระก็ตาม หรือจะเรียกตามคำบัญญัติใหม่ว่า สังคหะธุระก็ตามล้วนเป็นไปตามกรอบแห่งพระธรรมและวินัยทั้งนี้ พระสงฆ์สาวกจะแสดงออกเพื่อให้ความช่วยเหลือที่แตกต่างกันไปและตามความถนัดของตน อาทิ การเทศนา การให้อาหาร การชักนำให้ชีวิตดีงามมีคุณค่า เพื่อให้เกิดสติปัญญาแก้ไขปัญหาคชีวิต ผลโดยสรุปในแง่เป้าหมายคือเพื่อให้เกิดความสุขกาย สุขใจ นั่นเอง โดยนัยยะนี้แสดงได้ว่าแนวคิดว่าด้วยการสาธารณสุขสงเคราะห์ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และคัมภีร์สำคัญอื่นๆ ก็คือการทำพระสงฆ์เห็นความสัมพันธ์ที่มีต่อพระสงฆ์ด้วยกันเองและต่อศฤงษณ์โดยมีพื้นฐานทางความคิดที่มุ่งประโยชน์สุขแก่ส่วนรวมก่อน คือคิดถูกต้อง ดำริถูกต้อง อาจพิจารณาได้ตามแผนภาพต่อไปนี้



แผนภาพที่ 2 แสดงแนวคิดหลักการด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา



วัตถุประสงค์ที่ 2 แนวทางปฏิบัติและการดำเนินกิจกรรมด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า

2.1 แนวทางปฏิบัติและการดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย

จากแนวคิดและหลักการสำคัญว่าด้วยการสาธารณสุขสงเคราะห์ในพระพุทธศาสนา สาธารณสงเคราะห์จึงมีจุดเริ่มต้นจากวิธีคิด ซึ่งเป็นวิธีคิดแบบมีหลักการคือเป็นไปตามพุทธธรรม มีฐานคิดที่เป็นไปตามอริยมรรคมีองค์แปด โดยเฉพาะมีความคิดเห็น มีความดำริในทางที่ถูกตามหลักแห่งสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ และคิดบนฐานประโยชน์สุขคิดเพื่ออนุเคราะห์แก่กุลแก่ชาวโลก ซึ่งแนวคิดเหล่านี้เมื่อนำไปสู่การปฏิบัติก็จะตั้งอยู่เป็นหลักการแห่งพระธรรมและพระวินัย

ในแง่การลงมือปฏิบัติ หรือแนวทางปฏิบัติและการดำเนินกิจกรรมด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา การสาธารณสุขสงเคราะห์นั้นมีรูปแบบการปฏิบัติที่หลากหลายและเป็นไปตามความเหมาะสมตามความจำเป็น เมื่อพิจารณาจากกรอบงานวิจัยที่ใช้มิติทั้ง 4 เป็นตัวตั้ง ได้แก่ 1) มิติสงเคราะห์ ลักษณะปฏิบัติคือให้การช่วยเหลือแบบให้เปล่า การแก้ไขปัญหาและช่วยเหลือทั้งในสถานการณ์ปกติและเร่งด่วนหรือเฉพาะหน้า 2) มิติเกื้อกูล ลักษณะปฏิบัติคือวัดให้การสนับสนุนแก่ผู้มีขอความช่วยเหลือ รวมถึงการสนับสนุนกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานอื่น 3) มิติพัฒนา ลักษณะปฏิบัติคือการแนะนำส่งเสริม การเข้าไปมีส่วนร่วมทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมเพื่อปรับเปลี่ยนชีวิตไปในทางที่ดีขึ้น และ 4) มิติบูรณาการ ลักษณะปฏิบัติคือการใช้ความรู้หรือวิทยาการและการใช้ความร่วมมือเชิงบุคลากร หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนาภาคีเครือข่าย หรือเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้ง 4 มิติเมื่อวิเคราะห์ด้วยแนวปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ 4 คือ 1) ทานสังคหะ การสงเคราะห์ด้วยอามิสทานและธรรมทาน 2) ปิยวาจาสังคหะ การสงเคราะห์ด้วยการให้คำแนะนำชี้แนะด้วยวาจาที่สุจริต เป็นสัมมาวาจา เป็นวาจาที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่สาธารณะ 3) อตถจริยาสังคหะ การสงเคราะห์แบบนำตนเป็นจิตอาสาหรือชักชวนบุคคลอื่นร่วมบำเพ็ญประโยชน์สาธารณะ 4) สมานัตตตาสังคหะ การสงเคราะห์ในลักษณะสร้างความรู้สึกร่วมในสุขทุกข์ของผู้อื่น หรือเข้าลักษณะ “เอาใจเขามาใส่ใจเรา” หรือเป็นแนวปฏิบัติที่ยึดหัวใจแบบพระโพธิสัตว์เอามาไว้ในตนเอง

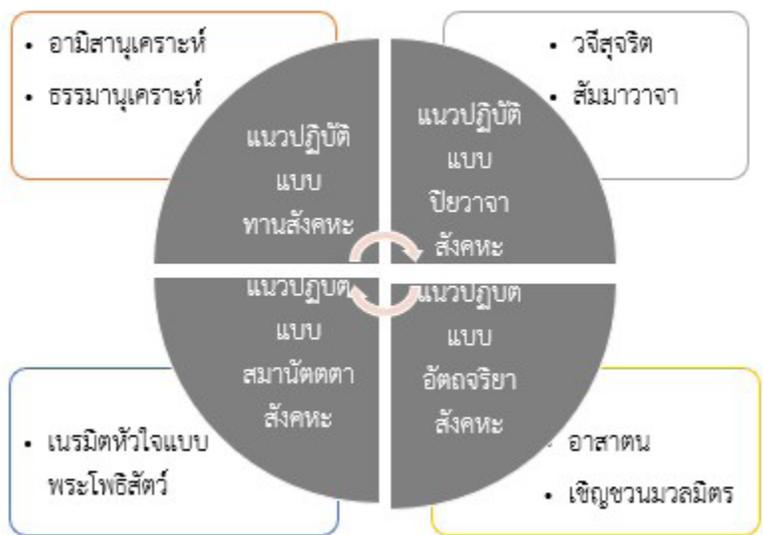
2.2 แนวทางปฏิบัติและการดำเนินกิจกรรมที่ไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย

แนวปฏิบัติทั้ง 4 รูปแบบดังกล่าว สามารถปฏิบัติได้ในทุกมิติ เพียงแต่บางมิติ เช่น มิติการสงเคราะห์อาจเน้นเฉพาะการให้ความช่วยเหลือในระยะสั้นๆ หรือเป็นการให้ความช่วยเหลือเฉพาะหน้า แต่หากเป็นมิติด้านเกื้อกูล พัฒนา หรือบูรณาการมักเป็นการให้ความช่วยเหลือแบบยั่งยืน เพราะเป็นการสงเคราะห์ในลักษณะที่ต้องอาศัยระยะเวลาในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย และเป็นการให้ความช่วยเหลือแบบต้องเข้าไปร่วมดำเนินการที่ต้องยึดโยงหลักการ มีกระบวนการบางอย่างเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

เมื่อพิจารณาตามกรอบขององค์ประกอบในด้านตัวบุคคลผู้ให้การสงเคราะห์ สิ่งของหรือวิธีการสงเคราะห์ และตัวบุคคลผู้รับการสงเคราะห์ การสาธารณสุขสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในคัมภีร์ เป็นการให้การสงเคราะห์ที่ไม่ผิดไปจากหลักพระธรรมและวินัย แต่หากการสงเคราะห์ที่หวังประโยชน์แอบแฝงโดยอาศัยฐานศรัทธาเป็นที่แสวงหาผลประโยชน์ การสาธารณสุขสงเคราะห์นั้นก็ผิดไปจากหลักพุทธธรรมและพุทธประสงค์ ซึ่งข้อวัตรที่ไม่ควรประพฤติเหล่านั้นมีชื่อเรียกว่า “อเนสนา” หมายถึง การแสวงหาที่ไม่สมควร อีกส่วนหนึ่งที่พระสงฆ์สาวกผู้ปฏิบัติงานด้านการสงเคราะห์จะพึงระวังคือ การปฏิบัติงานที่ผิดไปจากพุทธประสงค์ หรือผิดจากวัตถุประสงค์ของพุทธบัญญัติ โดยเฉพาะข้อว่าด้วยหลักประพฤติที่จะก่อให้เกิดความเลื่อมใสและไม่นำเลื่อมใส ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นการสงเคราะห์ในรูปแบบของทาน ปิยวาจา อตถจริยา หรือสมานัตตตาสังคหะ ซึ่งเป็นวิธีการให้การสงเคราะห์ทั้งในแง่อามิส

สงเคราะห์และธรรมสงเคราะห์ที่แม้จะสอดคล้องกันกับพระธรรมวินัย แต่ก็มีข้อควรศึกษาและสำรวจระวางอยู่ด้วย เพราะการให้การสงเคราะห์ที่แม้ตนเองจะมีเจตนาที่ดี แต่อาจยังผลให้เกิดความขัดเคืองใจ ความไม่พอใจแก่คนอื่น ดังกรณีของพระราชทานช้างมงคลของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ จึงต้องอาศัยการสื่อสารหรือการทำความเข้าใจอย่างรอบด้านและรอบคอบด้วย

วัตถุประสงค์ที่ 3 องค์กรความรู้ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า การศึกษาความหมาย แนวคิดและหลักการสำคัญ รวมถึงแนวปฏิบัติด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่าองค์ความรู้ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก ได้แก่ 1) ส่วนที่เป็นแนวคิดหลักการสำคัญ 2) ส่วนที่เป็นแนวทางปฏิบัติ ซึ่งทั้งสองส่วนหลักนี้ไม่ได้แยกขาดออกจากกัน ในขณะที่เมื่อเกิดการปฏิบัติขึ้น การปฏิบัตินั้นต้องเป็นไปตามแนวคิดและหลักการสำคัญซึ่งในที่นี้หมายถึงพระธรรมวินัย ในขณะที่พระพุทธศาสนา หรือพระธรรมวินัยมีแนวคิดหลักการสำคัญว่าด้วยการสาธารณสุขสงเคราะห์ชัดเจนเป็นที่ประจักษ์อยู่แล้ว แต่หากพระสงฆ์สาวกไม่นำไปสู่การปฏิบัติ หลักการดังกล่าวจะไม่ก่อประโยชน์แก่มนุษย์ชาติซึ่งสะท้อนไปสู่ห้วงสมมุติว่าตนจะมีคุณค่า หรือมีความหมายต่อสังคมหรือไม่อย่างไรด้วย โดยเฉพาะแนวทางปฏิบัติที่พระพุทธศาสนา มีไว้ให้พระสงฆ์สาวกสามารถเลือกนำไปปฏิบัติเพื่ออนุเคราะห์สงเคราะห์คฤหัสถ์ได้เหมาะสมกับศักยภาพ เหมาะสมกับความรู้ความสามารถของตนๆ ไม่ว่าจะเป็นการสงเคราะห์ด้วยแนวทางแบบทาน สงเคราะห์ด้วยแนวทางแบบปิยวาจา สงเคราะห์ด้วยแนวทางแบบอถถจริยา หรือสงเคราะห์ด้วยแนวทางแบบสมานัตตดา พระสงฆ์สาวกรูปนั้นๆ ก็สามารถให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือได้ตามหลักการสำคัญดังกล่าวแล้ว แนวทางปฏิบัติที่สรุปได้ คือ 1) ทานสังคหะ การสงเคราะห์ทั้งแบบอามิสานุเคราะห์และธรรมานุเคราะห์ 2) ปิยวาจาสังคหะ การสงเคราะห์ด้วยวาจาที่เป็นสุจริต และเป็นสัมมาวาจา 3) อถถจริยาสังคหะ การสงเคราะห์แบบอาสาตน หรือเชิญชวนมวมลมิตร 4) สมานัตตดาสังคหะ การสงเคราะห์ด้วยเนรมิตให้หัวใจเป็นแบบพระโพธิสัตว์ คือพร้อมเสียสละ อุทิศตนเพื่อช่วยเหลือเหล่าสรรพสัตว์ผู้ยังประสบทุกข์ยากเดือดร้อน ดังแผนภาพต่อไปนี้

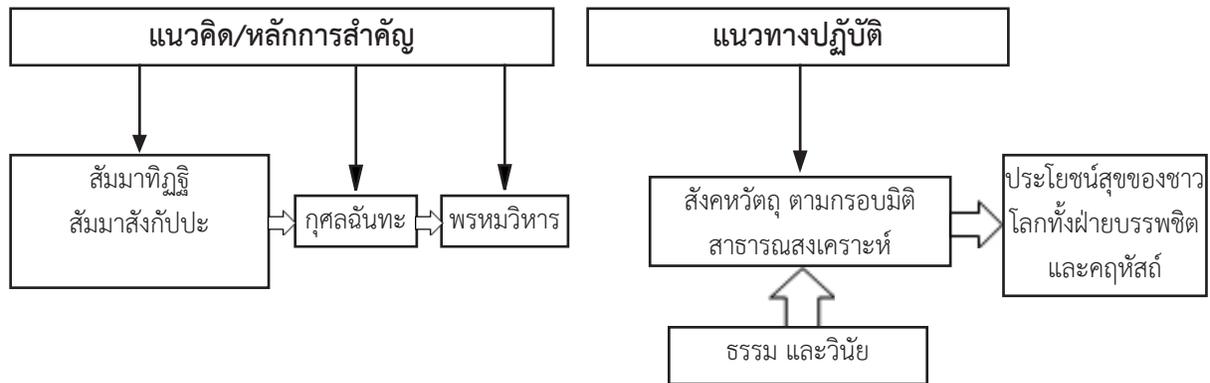


แผนภาพที่ 3 แนวปฏิบัติสาธารณสุขสงเคราะห์ตามหลักสังคหวัตถุ 4

เมื่อกล่าวโดยสรุป องค์กรความรู้ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จึงหมายถึงการบำเพ็ญประโยชน์สาธารณะโดยมีจุดเริ่มต้นที่ความคิดที่เป็นกุศลอันทะก่ก่อนซึ่งได้รับการหนุนนำด้วยความคิดชอบ



(สัมมาทิฐิ) และความดีริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) แล้วจึงหันนำด้วยพรหมวิหารทั้ง 4 และขับเคลื่อนเป็นการกระทำใน 4 รูปแบบตามแนวทางแห่งสังคหวัตถุ 4 ที่สอดคล้องกันกับพระธรรมและพระวินัย หรือเมื่อนำไปปฏิบัติด้านสาธารณสงเคราะห์แล้วจะต้องไม่ผิดไปจากหลักแห่งพระธรรมและพระวินัย และสามารถปฏิบัติได้ทั้ง 4 มิติตามกรอบการปฏิบัติงานของคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์มหาเถรสมาคม ทั้งนี้ก็เพื่อยังประโยชน์สุขแก่ชาวโลกนั่นเอง อาจพิจารณาตามแผนภาพดังต่อไปนี้



แผนภาพที่ 4 แสดงองค์ความรู้ด้านสาธารณสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากผลงานวิจัยมาใช้ในงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทย

ควรมีการจัดเวทีในระดับชาติเพื่อนำผลการวิจัยที่เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัยไปเผยแพร่ หรือสื่อสารอย่างทั่วถึงโดยรวมบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งคณะสงฆ์ในระดับภูมิภาค และระดับส่วนกลาง กลุ่มคณะบุคคลอื่นๆ ที่สนใจงานด้านสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทย ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างในแง่ด้านหลักการและอาจมีทัศนะอื่นๆ ที่ควรแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันอย่างมิตรไมตรี

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การปฏิบัติหน้าที่ด้านสาธารณสงเคราะห์ในปัจจุบัน ปรากฏเป็นหลักปฏิบัติตามพันธกิจของคณะสงฆ์ฝ่ายปกครองคือมหาเถรสมาคม โดยมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติทำหน้าที่สนองงาน สนับสนุนภารกิจนั้นให้ลุล่วงเรียบร้อย ดังนั้น การทำงานเชิงนโยบาย จึงควรนำเสนอหลักการและแนวปฏิบัติเชิงกฎหมายให้ชัดเจน เพื่อรองรับการปฏิบัติหน้าที่ด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์อย่างมีศักดิ์ศรีมีแบบแผนและครบวงจร ทั้งนี้ เพื่อแก้ไขปัญหาเชิงนโยบาย และทำให้เกิดการรวมตัว ผนึกพลังให้กลายเป็นสถาบันหรือเป็นองค์กรอื่นๆ ที่สามารถขับเคลื่อนงานด้านสาธารณสงเคราะห์สำหรับคณะสงฆ์ไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ แทนการทำงานแบบปัจเจกที่ยังขาดทิศทางในภาพรวม

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาต่อไป

จากผลการวิจัยได้ชี้ว่าองค์ความรู้ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ประกอบด้วยส่วนที่เป็นด้านหลักการ และด้านแนวปฏิบัติ ดังนั้น เพื่อให้เกิดภาพสะท้อนเชิงประจักษ์อาจมีการศึกษาเฉพาะกรณีและเลือกศึกษาเชิงพื้นที่ที่พระสงฆ์ปฏิบัติงานด้านสาธารณสุขอย่างเข้มข้น โดยอาจเลือกพื้นที่ต้นแบบในระดับภาคแต่ละภาคปกครองของคณะสงฆ์ แล้วถอดบทเรียนเพื่อดำเนินการให้เป็นแนวทางแก่พื้นที่อื่นๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

Reference

- Jearajit, C. (2014). *Happy workplace training workshop: Paradigm of Buddhism*. In Academic Affairs Committee, The 1st National Academic Conference MCU, “Buddhist integrated approach to mental and social development, 2014”, Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Mahidol University, (2007). *BUDSIR VI for Windows*. Bangkok: Mahidol University.
- Ñanothayapakon. (1991). On a special occasion of Royal Temple and Royal Golden Plaques Celebration of Somdetphraphuthačhan Uppasena Mahathera. March, 2-3.
- Novak, P. (1994). *The World’s Wisdom: Sacred Texts World’s Religions*. New York: Harber San Francisco.
- Somdet Phra Buddhakosajarn (P.A.Payutto). (2019). *Really good guys do not take the greatest one to discriminate, but to take power for creating an integration into society*. Bangkok: Pimsuay Co.,Ltd.
- _____.(2016). *Following newly ordained monk to learn Dhamma*. Bangkok: PhlithamPublisher.
- The Public Welfare committee of The Sangha Supreme Council of Thailand. (2018). *Work manual of The Public Welfare Group of The Sangha Supreme Council of Thailand*. The Project of the health promotion and learning following Buddhist way. Buddhist Research Institute of Mahachulalongkornrajavidyalaya University.